

ÚJ SZEMPONTOKAT HOZÓ RÉGÉSZETI KUTATÁSOK

Nagy Sándor: DOMBÓ, Kövek sorozat, Fórum Könyvkiadó, 1974.

Három évvel ezelőtt az induló *Létünk* első számában terjedelmes közlemény foglalkozott a jugoszláviai magyarság hagyományainak kérdéseivel. A szerző — Bori Imre — a hagyományok feltárásának elvi kérdései mellett publikálta a Fórum Kiadó két induló sorozatának, a *Hagyományaink*-nak és a *Kövek*-nek hosszabb távra kidolgozott tématervét is. Azóta — már nem oly bőségben, ahogy azt a tervek alapján remélni lehetett — mindkét sorozat megindult: a *Hagyományaink* immár öt kötettel szerepel művelődési életünkben, a *Kövek* sorozat első két kötete pedig nemrégiben hagyta el a sajtót. Az egyik könyv a Szervezett Munkás című mozgalmi lap munkásszociográfiából közöl válogatást *Munkásélet címen* (a *Létünk* jelen száma is foglalkozik vele), a másik pedig a már több mint egy évtizede folyó dombói ásatások eddigi eredményeit összegezi a felfedező és ásatásvezető régész, Nagy Sándor tollából. Írásunk ezt a könyvet szeretné bemutatni az olvasónak.

Nem messze Újvidéktől, Beocsin közelében van *Rakovac* falu. Központjában egészen 1963-ig gyommal és cserjével benőtt domb emelkedett, amelyet a falu lakói *Gradinának* neveztek. A régészek már régebben felfigyeltek rá, a jellegzetes római téglák alapján azonban római erődként vagy castrumként tartották nyilván. Nagy Sándor tizenkét évvel ezelőtt, 1962-ben alaposabban szemügyre vette a falmaradványokat, és a római eredetű téglák mellett árpádkori pelyvás téglákat is talált, amelyek arra vallottak, hogy a Gradina-domb nemcsak kizárólag római maradványokat takarhat, de fel kell tételezni a történeti kontinuitást is: azt, hogy a középkorban is lakott hely lehetett. Az egy év múlva kezdődött ásatások aztán fényesen igazolták a hipotézist, a törmelékréteg alatt széles középkori falmaradványok és faragott kövek kerültek felszínre. Ahogy az ásatások folytatódtak, kiviláglott, hogy a folyamatosság nemcsak római kor — középkor vonatkozásban mutatható ki, hanem a középkori egységen belül is el lehet választani egymástól a románkori és gótikus építkezés nyomait. Nagy Sándor ásatásai nyomán világosan elkülönül egymástól a román stílusú és gótikus stílusú templom falmaradványainak együttese, sőt az is látszik, hogy később az egész építmény várrá alakult át.

A falmaradványok és a faragott kövek mindenképpen azt a gyanút táplálták, hogy a Gradina-domb korántsem jelentéktelen régészeti felfedezést rejt, hanem igenis fontos építmény maradványait, amelyről a szaktudomány meg-

fedkezett. Az ásatásokkal párhuzamosan megkezdődött levéltári kutatások, amelyek a fogódzót voltak hivatva nyújtani a leletek mellé, ezt a tételt is igazolták. Írásos adatok szólnak ugyanis arról, hogy az egykori Bélakút (a mai Pétervárad) szomszédságában bencés apátság állt, amelynek Dombó volt a neve. Nagy Sándor ezt a fonalat göngyöltette tovább, s egyre több adat szólt amellett, hogy a Gradina-dombon kiasott templomromot a középkori Dombó apátsággal lehet azonosítani. A bizonyító anyagot a könyv bevezető tanulmánya meggyőzően sorakoztatja fel, többek között utal a Boldogságos Szűzről elnevezett dombói női bencés kolostorra is, amely minden valószínűség szerint a még kellőképpen fel nem kutatott rakováci Klisa dülőben van. (A Klisa elnevezés etimológiája minden kétséget kizáróan egykori templomra utal.)

A szerző a történelem eseményeinek ismeretében, és a leletanyag szembeállításával bizonyított tényként Dombót találta meg.

Mindez igen izgalmas és fontos eredmény, főként a régész számára, s új adatokkal gazdagítja a régészettudományt. De művészettörténetünk és művelődéstörténetünk számára is elsőrendűen fontos felfedezés, hisz Dombó egyike azoknak az „ősi kolostoroknak”, amelyeket Szenteleky Kornél oly nagyon hiányolt ezen a tájon, s az aracsi székesegyház, meg a még mindig feltárára váró oroszlámosi I. István-kori templom pedig még csak bővíti középkori emlékeink sorát.

De a hagyományaink kérdése kapcsán oly sokat idézett Szenteleky más szempontból is korrekcióra szorul: „a sárga szakállú ötvösök”, akiket ugyancsak hiányolt e táj hagyományaiból, azok is itt éltek, ez a „cáfolat” is megtalálható a Dombó című kötetben. Az ásatások megkezdésének évében, 1963-ban ugyanis nem messze Dombótól, méltán szenzációsnak nevezhető leltre bukkantak: egy ötvösműhely elásott kincsére. Textíliába csavart, tizenhét darabból álló öntött és préselt domborműsorozat került napvilágra. Néhány darab kivételével valamennyi fogadalmi-áldozati ikon lehetett, egy vidékünkön tevékenykedő bizánci ötvös keze munkái. Hogy ezek a domborművek éppen Dombón bukkantak fel, az minden kétséget kizáróan az igen kiterjedt magyar—bizánci kommunikációra vall. A kincslelet annál is inkább fontos történeti és művelődéstörténeti adalék, mivel a kereszténység felvételének korai szakaszában élesen felveti a keleti keresztény egyház szerepét a középkori Magyarországon. S ez a szerep — miként azt a dombói kincslelet is bizonyítja — nem korlátozódik kizárólag a kereszténység terjesztésében kifejtett úttörő munkára, hanem a Bizánccal határos területeken igen jelentős mértékben kifejezésre jut a művészetben is. Hóman Bálint negyedfél évtizeddel ezelőtt megjelent I. Istvánról szóló monográfiájában ugyanúgy csekély bizánci befolyásról beszél, mint a hozzánk jóval közelebb álló *A magyarországi művészet története* című kiadvány, amely kimondja, hogy a XI—XIII. századi magyar művészetet „viszonylag kevés szál fűzte a szomszédos bizánci birodalomhoz”. (Idézi: Burány Nándor, *Híd*, 1974/4.) Úgy látszik, a középkori Magyarország Bizánccal határos területei tartogatnak még adalékot ehhez a kérdéshez, s szükségessé válik ennek a problémának alaposabb elemzése főleg a vidékeinken napvilágra bukkadó régészeti leletek tükrében.

Egész sor izgalmas művészettörténeti kérdést vetnek fel a Dombón talált kőfaragványok. Nagy Sándor megállapítja róluk, hogy nem jeleznek egységes stílust, két egymástól jól elkülöníthető művészi irányt mutatnak. Az egyik faragványcsoportra a szalagfonatos díszítés a jellemző, a másikra pedig a palmetás díszítés. A dombói leletek azt mutatják, hogy ez a két stílus egymás mellett egzisztált, nem keveredett egymással. A szalagfonat motívuma itáliai eredetű,

s Nagy Sándor szerint dalmát közvetítéssel jutott el Dombóra. A könyvben 57-es számmal jelölt kőfaragványnak a motívuma szinte teljesen megegyezik a székesfehérvári I. István-kőkoporsó oldallapjának szalagfonatos motívumával. A kőkoporsót bizánci iskolázottságú itáliai mester alkotásának tartják. A székesfehérvári kőkoporsó szalagfonatos díszítése klasszikus elemekkel is keveredik, a dombói 57-es kőfaragvány kidolgozásban is provinciális jellegű és olyan motívum tűnik fel rajta, amely a külföldi kőfaragásban ismeretlen. Ez a motívum a palmettás díszítés, amely a honfoglaláskori tarsolylemezek díszítésével mutat rokonságot.

Dombó a középkori Magyarország peremterületén volt, ahol a kereszténység hatásával együtt a művészi hatás is érvényesült. Míg azonban a pogányságot, a keletről hozott hitvilágot eltörölni akaró király, I. István kőkoporsóján alig van nyoma a keletről hozott motívumkincsnek, a dombói faragványok palmettamotívumai a pogány magyar hitvilág életfájára kifejezetten utalnak. Ahogy Nagy Sándor írja: „... errefelé a palmettás díszít egy új, keletről érkező nép, a magyar hozta magával, s ez keveredett az itt talált szalagfonatos díszítési szokással.”

„A keresztény vallásnak az államalapítással bekövetkezett uralma szinte egy csapásra eltűntette a honfoglaló magyarok művészeti emlékeit... Csak a nép között, a jó ideig kevésbé ellenőrzött távoli falvakban éltek tovább még egy két emberöltőn át ezeknek az *ékszereknek* szerényebb, népies ízű, falusi kismes-terek által készített változatai” — írja Dienes István. Hogy a távoli Dombón is tovább éltek a honfoglaló magyarok művészeti emlékei, azt a *faragott kövek* bizonyítják. Nagy Sándor utal arra, hogy némely dombói palmettamotívumok meglepő azonosságot mutatnak például a Mezőzomborban lelt karperec díszítésével, a különbséget az anyag — kő, fém — adja. A dombói ásatások tehát már eddig is igen sok izgalmas kérdést vetettek fel, s nem egy szempontból szolgáthatnak majd adalékokat a kereszténység felvétele után Európában konszolidáló magyarság művészetével kapcsolatban.

Van a dombói kőfaragványoknak még egy csoportja, amely ugyancsak igen fontos. Ezek a kövek a jellemző palmettás (életfa-motívumot átmentő) ábrázolás mellett figurális ábrázolást is adnak. Mongoloid típusú, széles arcú fejeket ábrázolnak ezek a domborművek, s primitív megmunkálásuk és kidolgozásuk mellett is igen kifejezőek. Előkerültek aztán olyan töredékek is, amelyeknek ábrázolt anyaga a híres aracsi kővel tart rokonságot. Ha tudjuk, hogy a szabadabb figurális ábrázolás első magyarországi emlékei közé tartozik az ugyancsak vidékünkéről származó aracsi kő is, akkor a dombói faragványok jelentősége művelődéstörténünk és a magyar művelődéstörténet szempontjából igen nagy jelentőségre vall.

Ennyit közöl az olvasóval a nemrég megjelent, Dombóról szóló kismonográfia, a feltárási munkálatok azonban még korántsem fejeződtek be. Az idén is folytak ásatások Rakovácon, amelyeknek célja a templom (templomok) altemplomának feltárása volt. Ez a munka még nem fejeződött be, de sejteni lehet, hogy a Dombóról eddig alkotott kép még módosulhat, árnyalódhat. Dombót ugyanis komplex problémának kell tekinteni, olyan pontnak, ahol a keletről hozott ízlés és hagyomány az európaival ütközött és alkotott egy egészen új minőséget. Ezért lehet hinni, hogy Dombó feltárásával és teljes feldolgozásával új fejezettel gazdagodhat a honfoglalás utáni néhány századról alkotott itteni képünk.

Nagy Sándor könyve a fenti problémán kívül arra is figyelmeztet, hogy sok

tennivalónk van még hagyományaink feltárása terén. Nyilván Aracs is megérdemelne egy hasonló kiadványt, bár a Pusztatemplomról már megjelent egy — maga nemében és közelítésmódjában is figyelemre méltó — magánkiadvány. Hagyományaink feltárása azonban az egyéni affinitáson túl egész közösségünk feladata. Ezenkívül vannak Vajdaságnak egyéb régészeti szempontból fontos és izgalmas terrénumai, amelyeknek publikálása fontos lenne.

Nagy Sándor könyve megindított egy folyamatot, amelynek folytatásától sokat várunk.